

ЗБОРНИК РАДОВА

ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ

ОДРАЗ У ЈЕЗИКУ

КЊИЖЕВНОСТИ И КУЛТУРИ

С НАУЧНОГ СКУПА

БАЊА ЛУКА, 13-14. ОКТОБАР 2014.

АНДРИЋЕВ ПРВИ СВЈЕТСКИ РАТ

Апстракт: Реферат обухвата следећа питања: а) гдје је и како је Андрић провео Први свјетски рат, б) колико је рат утицао на стваралаштво Ива Андрића, његову књижевну и умјетничку позицију, в) како се писац односио према томе глобалном сукобу, г) колико је овај рат заступљен као мотив у пишемим дјелима.

Кључне ријечи: Иво Андрић, Први свјетски рат, књижевност, публицистика, преписка.

0. Иво Андрић је доживио два свјетска рата – први на почетку стваралачке каријере (три године након објављивања прве лирске пјесме), други на њеном врхунцу (када је припремио и завршио три романа – *На Дрини ћуприју*, *Травничку хронику* и *Госпођицу*). У раздобљу од 1914. до 1918. године Андрић је боравио у Загребу, Бечу, Кракову, Сплиту, Марибору, Овчареу код Травника, Зеници, Вишеграду... За стваралаштво Ива Андрића било је судбоносно заточеништво у Марибору од 18. августа 1914. до 20. марта 1915 (шест мјесеци и 23 дана).¹ Прије тога провео је 28 дана у Сплиту (од 17. јула до 15. августа 1914) и три дана у транспорту на релацији Сплит – Шибеник – Ријека – Загреб – Шекењеш – Пешта – Марибор. У Овчареу крај Травника налазио се у интернацији од средине марта 1915. до средине јула 1917 (неколико мјесеци те године боравио је у Зеници). У то доба приличан утицај на Андрића извршио је Серен Кјеркегор (који је у мариборском затвору био за њега врста духовне утјехе)²; Јохан Гете, Хајнрих Хајне, Хенрик Сјенкјевич, Ф. М. Достојевски и Л. Н. Толстој.

1. Током Првог свјетског рата Андрић је био активан на три подручја: књижевном, публицистичком и епистоларном. На прва два сарађивао је са неколико књижевних часописа, па је у периоду од 1914. до 1922. објавио 85 прилога. Готово

¹ Многи бунтовници и противници тадашњег режима упућивани су на издржавање казне и у Грац, пријестоницу Штајерске. Једна од таквих су Маја Нижетић (касније Нижетић Чулић) и Јерко Чулић, са којима је писац имао преписку од 1914. до 1922. године. Маја Нижетић је након шибеничке тамнице била пребачена у нови тамнички центар у Грацу, али није ништа знала шта је било са Андрићем.

² О томе како се упознао са дјелом овог данског филозофа Андрић говори у интервју Кости Димитријевићу: „У свом есеју Философија Иве Андрића књижевник Драган Јеремић пише да сте у аустроугарском затвору читали Кјеркегорово дело *Или – или* и претрпели извештај утицаја. Ради ли се баш о том његовом делу?

– Да, *Или Кјеркегорову књију у два тома сам тамо читао. Имао сам је још на сјудијама у Бечу и понео сабом у Сплит. Тако сам то дело добио у затвору да ми га сјиражари одузму већ следеће године за време интернације у Марибору*“ (Димитријевић 2010: 75).

половина отпада на **Књижевни Југ** (37).³ У њему је Андрић штампао одломке из *Пућа Алије Ђерзелеза – Ђерзелез у хану* (1918) и *Ђерзелез на њушу* (1919), двије лирске пјесме године – *Поврашак* и *Сан* (1918), двије пјесме у прози године – *Црвени лисћови* и *Немири* (1919), 28 публицистичких текстова, прије свега приказа, од тога десет 1918. године⁴; осамнаест 1919.⁵ У Великом календару „Књижевног југа“ за обичну годину 1919. Андрић је објавио пјесму *Један лисћојад*. Ратне 1914. Андрић је публикувао седам текстова у загребачком листу **Југославенска Њива** (прије **Хрватска Њива**)⁶ и шест у **Хрватском Покрету**. Тада је штампао пјесму у прози *Пойодне* и пет публицистичких текстова.⁷ У београдском часопису **Мисао** објавио је послје рата шест прилога.⁸ У загребачком **Вихору** изашла су му 1914. три рада.⁹ **Српски Књижевни Гласник** (Београд) издао му је двије приповијетке¹⁰ и један приказ.¹¹ У периоду од 1914. до 1922. изашла су му два рада у пет гласила¹² и један у неколико листова.¹³ Највећи дио текстова угледао је

³ Андрић је један од његових утемељивача, а у редакцији се налазио (заједно са Ником Бартуловићем – главним уредником, Томиславом Кризманом, Бранком Машићем и Владимиром Ћоровићем) од почетка 1918. до краја 1919.

⁴ Акција за помоћ нашим књижевницима; Henri Bordeaux; Ојвори очи; Наша књижевност и рај; Анђе Пејравић; Треће сјудује и јорјуреји; Др. Томо Кумичић; Ерна Кристијен; Драутиин М. Домјанић; Кийци и њоевке; Јосиф Косор; Мине (Пријовијести); Љубавна лирика П. Прерадовића; Писма једној војника (Lettres d'un soldat); У[лдерико] Донадини; Камена с рамена.

⁵ Валентиин Водник; Walt Whitman (1819–1919); Пејтар Грјен; Јујословенски арјонаути (Истииниша слика из италијанској ројсјива); „Просветиша“. Алманах за јодину 1918; Максим Горки. Једна јодина револуције; Фери Пизани; Срјска грама; Аујуст Сјрингдберј; Ијовијести једној луђака; Кнуј Хамсун; Под јесеним звездама (Пријовеси једној њушника); Максим Горки; Дјејињсјиво; Марин Сјудин; Скујшуре; Мирослав Јелић; Србијански венац; Милутиин Бојић; Каин; Oscar Wild; Mladi kralj i druge pripovijesti; Перо Слейчевић; Помен Владимиру Гађиновићу; Сима Пандуровић; Оковани слојови; Хаји Лоја од Б. Нушића (Позоришни јрејег); Herman Wendel; Heinrich Heine Ein Lebens – und Zeizbild; Царски сонети и Косовски божури М. Вудаковић; Царски сонети.

⁶ Године 1918. објавио је *Из књије „Црвени лисћови“*, пјесме у прози *Ноћ*; *Пјесма врејшена*, *Појребна* ијесма и приказ *Светозар Ђоровић*; *Као вихор*, а 1919. пјесму у прози *Прича из Јајана* и публицистички текст *Писмо из Рима*.

⁷ *Нејте и ристита*; *Хрватска изложба*; *Писмо из Кракова*; В. Цар-Емин; *Иза њлиме*; *Сјари ијесници*.

⁸ Година 1920: лирске пјесме *По једном сјаром добром реду*; *Сјирофа*. *Свишање*; *Шја сањам и шја ми се дојађа* [Пјесме] I–III, пјесма у прози *Побједник*; година 1919: пјесма у прози *Немири*; година 1922: приказ *Једна рајина књија Гађијела Данунција*.

⁹ Пригодни текст А. Г. Мајош њоводом ијесникове смрти, лирски текст *Прва њрољешна ијесма* и приказ *Андро Ковачевић*.

¹⁰ *Дан у Риму* (1920) и *За лојоровања* (1922).

¹¹ *Расјко Пејровић*: *Бурлеска јосјодина Перуна доја трома* (1922).

¹² *Савременик* (Загреб) – пјесма *Ноћ црвених звијезда* (1914), приказ Б. Машић: *Рајине слике и ујисци* (1914), *Јујославенска жена* (Загреб) – пјесме *Бурна ноћ* (1918) и *Сан Марино* (1918), *Дан* (Београд – Нови Сад) – пјесме *Горњи траг* (1919) и *Ускрс* (1919), *Народ* (Сарајево) приповијетке *Ђоркан* и *Швадица* (1921) и *Жена од слонове косји* (1922), *Омладина* (Загреб) – пјесма *Оједало* (1918–1919) и пјесма у прози *Ријши без сјаја* (1919).

¹³ *Право народа* (Огулин) – *Мисао нашеј њројрама* (1920), *Јујославенска обнова – њива* (Загреб) – *Судје*. 1914–1920 (1920), *Књижевне новосји* (Загреб – Ријека) – пјесма *Крвави цвјејови* (1914), *Новосји* (Загреб) – *Незвани нека шуше* (1918), *Нова Евроја* (Загреб) – приказ „*Позоришће изненађења*“. *Писмо из Рима* (1921), *Нови Вијек* (Сарајево) – *Алекса Шанићић* (1920), *Кријика* (Загреб) – пјесма *На мору* (1922).

свјетлост дана у Загребу (65), много мање у Београду (11), Сарајеву (6), Загребу/Ријеци (1), Београду/Новом Саду (1) и Огулину (1).

Књижевни опус Ива Андрића из времена Првог свјетског рата састоји се од лирике, пјесама у прози и приповједака. Они су обиљежени поетском формом која постепено прелази у прозну, варирајући између религијско-филозофских и социјално-политичких тема/размишљања. Теме су љубав, жена, природа, социјална неправда, затвор, живот.

Лирика бројчано преовладава, па би се Андрићево књижевно стваралаштво у вријеме Првог свјетског рата могло окарактерисати као лирско. Године 1914. штампао је шест пјесама¹⁴ (једна је већ била изашла: *Прва њрољейна њјесма*)¹⁵. У наставку рата број се смањује – на двије пјесме 1915 (*Јушро, Псалм сумње*) и 1916 (*Поврајшак, Ушеха снова*) и на једну 1917 (*Сан*). Године 1918. објавио је осам пјесама,¹⁶ а 1919. седам.¹⁷ Андрићева лирика није оријентисана на неки конкретан простор. Само у почетном периоду, отприлике до 1919, тај је простор унутрашњи и сведен на затвор. Тамнички круг има више општељудску него територијалну димензију: пјесник не говори о особености мариборске казнионице, већ уопште о тежини затвореничких дана. Тај простор има већи степен конкретизације у поетској прози (*Ex Ponto* и *Немирима*) због тежње ка југу. Пјеснику у тако скученим околностима понајвише недостаје свјетлости па су његове мисли често усмјерене ка југу.

Пјесме у прози заступљене су са два текста – *Ex Ponto* (1918) и *Немирима* (1920). Њихова основна тема је Бог, самоћа, социјална неправда, затвор и љубав.

Андрић је 1914. започео циклус прозне форме текстом *Појодне*. Затим је услиједила пауза од четири године (1915, 1916, 1917. и 1918), у којој је провјерио перо на драми па пише први и посљедњи пут текст такве врсте – *Конац комедије* (радња је лоцирана у Пољској).¹⁸

Затвор се услио у пишчев живот 1914, а у стваралаштву је присутан од 1918, када је написао *Ex Ponto* и *Немире*, па све до 1970. и приповијетке *На ланцу*. У раздобљу од пола вијека објавио је 15 текстова.¹⁹ Тамничку атмосферу одражава приповијетка *Један дан у Сарајеву* крајем јула 1878 (1928) и *Сунце овога дана* (1933). Врхунац овог циклуса представља, без сумње, *Проклећа авлија* (1954).

Три текста из грачког периода (1923–1924) спадају у Андрићев тамнички циклус: *У зиндану*, *Први дан у сјлићкој ѡамници* и *Искушење у ѡелији бр. 38*.

¹⁴ *Ноћ црвених звијезда, Сјрофе у ноћи, Јадни немир, Шейња*, Четрдесетпета ноћ, 1914.

¹⁵ *Прва њрољейна њјесма* је била већ објављена исте године у Вихору (год. 1, бр. 2, 1914, 32).

¹⁶ *Бурна ноћ, Ојледало, Поврајшак, Сан, Сан Марино, Ноћ, Пјесма врећена, Појредна њјесма* и *Ex Ponto*.

¹⁷ *Горњи ѡрад, Један лисћојад, Ускрс, Прича из Јајана* (Из „Немира“), *Ријими без сјаја, Црвени лисћови, Немири* (*Немири од вијека*).

¹⁸ Рукопис је нађен у његовој заоставштини и објављен након смрти (в. Палавестра 1992).

¹⁹ *Ex Ponto* (1918), *Немири* (1919), *Први дан у сјлићкој ѡамници* (1924), *Искушење у ѡелији бр. 38* (1924), *У зиндану* (1924), *У ѡелији бр. 115* (1960), *Један дан у Сарајеву крајем 1878* (1928), *Поручник Мураш* (1938), *Проклећа авлија* (1954), *Занос и сјрадање Томе Галуса* (1931), *Шала у Самсарином хану* (1946), *Сунце* (1952), *На сунчаној сјрани* (1952), *Звоно* (1960), *На ланцу* (1970).

Приповијетка *У зиндану* представља тематски прелаз између двају циклуса – фратарског и тамничког. На временском и карактеролошком плану прича је ближа фратарској тематици, а на просторном тамничарској, јер је затвор у центру пажње. Друге двије приче потпуно се односе на затворску тематику.

Новела *Први дан у силијској тамници* (1924) у основи има пишчево хапшење у Сплиту 1914. године. Умјетнички, након *Ex Ponta* и *Немира*, то је трећи значајнији покушај стварања тамничког приповједачког опуса. Казивање долази у форми ауторског ја и гради се на контрасту времена и простора. Тога лијепог љета Андрић је први пут спознао шта је тамница. Ово годишње доба је било права супротност ономе што се дешавало. У њему је истински уживао као да је предосјећао да долазе тешки дани.

Али љето је било раскошно и добро као никад до њада (или се мени само њако чинило). Тај чудесни мјесец јул је као проз, шито се више примичао крају, дивао слађи. Нарочито су биле узбудљиве ноћи. Безбројан свијет на обали, музике, сирене и свјетла са лађа које долазе и оглазе. Задах соли, наслађана воћа, радосиан љутички немир у ваздуху (Први дан у Силијској тамници – Gralis-Korpus-www).

Феномен предратног топлот и пријатног љета појављује се код Андрића и много касније. У једном разговору Андрић каже: *Јер љето лејло, лејло 1914, жарко и мирно лејло, са укусом вајре и леденим дахом трагедије [...]* (Андрић 1994: 14). У роману *На Дрини ћуприја* налази се ови записи:

Лејло 1914. године остала је сећању оних који су ја овде преживели као најсвећелије и најлејше лејло које се јамити, јер у њиховој свесити оно сја и љамити на читавом једном циновском и мрачном хоризонту страдања и несреће, који се проиђе до у недољед.

А то је лејло заиста оћичело добро, боље нећ толика ранија. Шљива је родила, као шито одавно није, а житија лејло љонела. После десетак година шрзавица и љошрес, свит се однекуд нага бар зајитију и доброј години, која би у сваком љољегу љошравила шитију и незгоде ранијих. (Најбеднија и најшраћичнија од свих човекових слабосити несумњиво је њеова љошјуна несљособносћ шредвиђања, која је у ошшрој прошљивносћ са љоликим њеовим даровима, вешићинама и знањима.)

Дође овако изузетна година са нарочито срећним и љовољним узајамним дејством сунчеве љољоше и земљине влаје, кад ова вишеградска широка долина зашрејити од обиља снаје и свеошћити љошреде за раћањем. Земља набуја и све шито је у њој још живо исклија, најуйи, олисја, процаваје, и љонесе сљосљруким родом. Лејло се види љај дах љлогносћ, како шрејити као топла модрикасја маљлица изнад сваке бразде и свакој дусена. Краве и козе расшјурају задњим ноћама и љешко иду од нагошлој и задреклој вимена. Рида бјелица, која сваке године са љочетком лејла долази у јашима низ Рзав да се овде на ушћу мресити, навали у љољокој множини да је деца из љлићака ведрицама зрћу и избацују на обалу. И љорозни камен у мосту одвуће и наједра, као жив, од неке снаје и обиља које дије из земље и лебди над целом касадом као радосна јара у којој све држе дише и живље буја.

Нису честја оваква лејла у вишеградској долини. Али кад једно од њих дође, онда људи заборављају свеколико зло шито је било, и не љомишљају на оно шито може још доћи, живе ушросљрученим живошом ове долине на коју је сишла блајодећ љлогносћ, и сами само гео у овој ири влаје и љољоше и наврелих сокова (На Дрини ћуприја – Gralis-Korpus-www).

Тако је било то лепо на помену. Па ипак, на сам почетак тога блаословеног лепог има је крајка сенка сјраха и жалости [...] (На Дрини хурија – Gralis-Korpus-www).

А то изузетно бојато и сјајно лепо расло је и дозревало над пољима и плавицама око касабе (На Дрини хурија – Gralis-Korpus-www).

У приповиједи *Искушење у хелији* бр. 38 (1924) описани су детаљи шестомјесечног тамновања, у коме се на више мјеста препознају рефлексije Андрићевог мариборског заточеништва. Ту долази до изражаја недостатак свјетлости, прожима се сан и јава, мисли се на жену. Вријеме споро пролази, па се броје и најмањи временски размаци. Израчунавање и мјерење корака представљају просторно-временску доминанту заточеништва. У томе понекад јунак пада у очај јер схвата да му је живот сведен на неколико квадратних метара. Временска димензија се јавља, прије свега, у форми потенцирања, понављања чињенице да је у затвору већ шест мјесеци.

3. Андрићева публицистика из времена прије, током и након Првог свјетског рата обухвата три тематска круга: 1. књижевна кретања, књижевници, књижевни текстови и књижевна проблематика, 2. публицистички текстови, 3. дјела из других видова умјетности, 4. културна догађања. Први тематски круг доминира (70%) и обухвата прилоге о књижевности уопште, романима, приповијеткама, поезији, драми и позоришту, бурлескама, писцима и pjesницима, преводима. Слиједи други (23%) са писмима из иностранства, анализом извјештаја дописника, сопственим иницијативама. Радови о осталим умјетничким дјелима (око 5%) односи се на вајарство и сликарство. Најмање је прилога из четвртог круга – културе (2%).

На књижевнопублицистичком плану Андрић је објавио 1914. пригодни рад *А. Г. Машиш поводом њесникове смрти*, текст *Прва њрољетина њјесма* и приказ *Андро Ковачевић*. У текстовима о појединим ствараоцима издвајају се прилози о Алекси Шантићу, Антону Густаву Матошу, Светозару Ђоровићу, Браниславу Нушић и Петру Прерадовићу. Остали прилози односе се на личности разнородне по оријентацији, врсти стваралаштва и поријекла.²⁰ Андрић неке прилоге потписује псеудонимом *Рес, Р, Ан., Ив. Ан. и П. П.*²¹

Андрић је у почетној фази стваралаштва објавио приличан број приказа умјетничких текстова, осврта на књижевне догађаје и поједине ствараоце те кратке књижевне информације. Што је вријеме пролазило, он је губио интерес за такав вид писања, а критику све мање цијенио.

Андрић је 1918. у тексту *Наша књижевност и рай* писао о интеракцији књижевности и рата. Његове основне поставке могу се свести на следеће. По-

²⁰ Антон Ашкерц, Милутин Бојић, Виктор Цар-Емин, Драгутин М. Домјанић, Улдериго Донадини, Драгољуб Ј. Филиповић, Петар Гргец, Мирослав Јелић, Јосип Косор, Андро Ковачевић, Томо Кумичић, Бранко Машић, Сима Пандуровић, Анте Петравић, Растко Петровић, Перо Слепчевић, Марин Студин, Милош Видаковић, Валентин Водник. Ту је и низ страних аутора: Henri Bordeaux, Gabriele D'Annunzio, Максим Горки, Heinrich Heine, Кнут Хамсун (рођ. Кнуд Педерсен), Filippo Tommaso Marinetti, Фери Пизани, Јохан Аугуст Стриндберг, Херман Вендел, Walt Withman, Oscar Wild.

²¹ У анализи 44 публицистичка текста објављених до 1924. он се овако потписује: *Иво Андрић* – 20 пута, *Р.* – 12, *Рес* – 9, *Ан.* – 1, *Ив. Ан.* – 1, *П. П.* – 1.

стоје двије наше књижевности: предратна и ратна. Предратна је биједна и плит-ка са безначајним и ситним мотивима. Ми смо један од ријетких европских на-рода који готово да је и нема ратне књижевности. Наша књижевност је у првим годинама рата мучала, и то је доказ њене добре моралне структуре, јер се нећемо *сидјети због шог*. Велики је плус нашег културног и народног живота уопште што се књижевност лијепо очувала од „ратних тема“. Због подређеног положаја у рату у нас је остао непознат тип пјевача *слеје мржње и ефемерних недостојних сираси*, док су у много већим и културнијим народима управо ти бесомучни „јунаци речи“ задуго давали печат цијелој књижевности, понижавајући тако умјетност. Утицај рата на нашу књижевност био је, нарочито у прве три године, искључиво деструктиван. Наглom провалом рата књижевник је остао сам, неза-штићен и напуштен. Али постоји бар једна корист од рата – појавила се спозна-ја о томе како је многа *бучна мирнодојска исјина* постала лаж и да се други живот спрема, па и друга књижевност. С општим буђењем умртвљене снаге на-родног живота почело је и полагањем буђење књижевности. Ратни догађаји и ве-лика социјална гибања будили су интерес за књижевност код ширих слојева, што је довело до тога да се чита више него икад у мирно доба. Ако књижевници *очувају вајру душевној живој* прије рата, онда ће испунити свој тешки зада-так и моћи ће понијети ако не ореол великих дјела, а оно свакако мирну љепоту жртве. Живот након рата градиће се по сасвим другим законима и облицима.

Свој критички став према страној ратној литератури Андрић је изразио у другом чланку из тога времена: приказу књиге на француском *Писма једној вој-ника* (Књижевни јуџ, 1918), који започиње ријечима: *Са радозналошћу и сумњом сам отворио већ многу рајну књију, да је обично зајворим хладна срца и с љра-знином или одврајношћу у души*. Међутим, ова збирка писама мајци младог сликара који је августа 1914. отишао на фронт за Андрића је једна од ријетких публикација из тога времена која тјеша и кријепи. *То је љрва рајна књија у којој љрејознах изобличено лице и самилосну, ушуйкану душу човека од некоћ (Писма једној војника – Gralis-Korpus-www).*

4. Што се тиче Андрићеве приватне преписке из периода до 1922, познате су нам 179 епистоле (објављене у Караулац 2000, Пољак 2002). Андрић је тада имао прилично широку кореспонденцију са познаницима, пријатељима, сарад-ницима и истомишљеницима, прије свега, из Босне и Херцеговине, Хрватске и Србије. Највише његових писама отишло је у Загреб (129), знатно мање у Сара-јево (34), а још мање у Марибор (11) и Беч (5). Основна тема је здравље, литерар-но стваралаштво, књиге, личности, догађаји, простор и вријеме. Претежни број писама, дописница и разгледница Андрић шаље 1920 (32), дакле након бурних историјских догађања (Првог свјетског рата, распада старе и стварање нове др-жаве). Андрић је на овом пољу активан и у другој години ратних збивања (1915), са 28 текстова.²² Његова најинтензивнија преписка је са Зденком Марковић из Загреба,²³ сlijеди Евгенија Гојмерац (39), такође из Загреба. Преписка са првом

²² У осталим годинама мање је писама: 1919 – 26, 1914 – 24, 1918 – 20, 1921 – 20, 1922 – 14, 1913 – 12. За период од 1916. до 1917. немамо ниједан писани траг.

²³ Њој је упутио 87 писама, највише 1920 (27), 1918. и 1921 (19), а мање 1919 (14) и 1922 (8).

долази након Андрићевог заточеништва и изгнанства, а са другом непосредно уочи и током те тамне фазе у пишевом животу. Тада је послао на адресу Евгеније Гојмерац 39 писама, највише 1915 (24) и 1914 (14), а само једно 1913. Трећа личност-адресат по броју епистола био је његов гимназијски учитељ из Сарајева Тугомир Алауповић, коме је упутио 17 писама у периоду од 1913. до 1922, највише 1919 (9). Слједи пријатељ из гимназијских дана Војмир Дурбешић (Андрић му шаље 1912, 1913 и 1914. укупно 13 писама, највише 1913 – 9). Преписка са Мајом Нижетић (10 писама) долази послје заточеништва и траје од 1914. до 1922, најизразитије 1914 (4). У преписци рјеђе учествују други Миховић Томандл (пет писама 1914), Боровоје Јевтић (три писма 1919, 1920, 1921), Густав Крклец (три писма 1918, 1919, 1920), Јерко Чулић (једно писмо 1914) и Милош Видаковић (једно писмо 1912).

5. Своје виђење почетка Првог свјетског рата, његовог трајања и краја Андрић је најбоље дао у роману *Госпођица*. Ево како почиње IV поглавље:

Недеља 28. јуна 1914. није се ни ђо чему разликовала од свих ранијих недеља [...] На недељу је било још руменог сјаја и над целом вароши југларне свежине, али је сунчана обала Миљацке, са кејом, била већ оживела. Врели су ђешаци, ђуџињале кочије и са шумом пролазили аутомобили у којима су се видели ђуди у ђарадним униформама јарких боја, које су изгледале као црвенкасте на ђињем дану (Андрић 1981/III: 89).

Даље се подробно описује како је Госпођица видјела и доживјела Сарајевски атентат (*Несумњиво велики ђођрес који цревазилази далеко цру ђе вароши [...], Андрић 1981/III: 89*) и све што је послје тога услједило. У петом поглављу одсликане су четири ратне године у Сарајеву.

Први свјетски рат на подручју Вишеграда Андрић је кратко приказао у приповијести *Рзавски брђови* (1924). Тај опис отварају реченице:

Тада се, у једној мочари рзавских брђова, заљуби ђурски ђођ, на дијеђу ђослије ђасиначке диђке. А неколико сати иза ђођа уђоше у варошицу исђод брђова Аустријанци, ђрашци и ђуђиђи (Рзавски брђови – Gralis-Korpus-www).

а завршавају:

А четврте ђодине, ђеђи у јесен, изненада ђочеше Аустријанци да се сђремају на одбрану. Али ђек ђиђо су ђочели да чисте заљрављене ровове, наједном све најуђиђиђе и уз ђкриђу и ђођођ одђуђиђиђе ђуђи Сарајева. А цроз исђу ону ђросјелину у којој се ђрије четврдесет ђодина заљубио усђанђички ђођ на брђијеђу, уђоше наши. Били су у ђлавим француским униформама, мрђиви од умора и несна (Рзавски брђови – Gralis-Korpus-www).

У 21. поглављу *На Дрини ђуђрије* Андрић је представио почетак Првог свјетског рата у Вишеграду:

Најђосле дођшла је и ђодина 1914, ђоследња ђодина цронике о мђђу на Дрини. Она је дођшла као и све раније ђодине мирним цодом земног времена, али уз ђођмулу хуку све нових и све необђичнијих дођађаја који су се као ђаласи ђрођињали један изнад цруђђ.

Толико је дојких година прешло преко касабе поред моста и толико ће их још прешти. Било их је и биће их свакојаким, али ће година 1914. увек остати издвојена. Тако бар изгледа онима који су је преживели. Њима изгледа да се никад, ма колико се причало и писало о томе, неће моћи или неће смести казати се оно што се тада сагледало тамо у дну људске судбине, иза времена и исход догађаја. Ко да изрази и пренесе (тако мисле они!) оне колективне дрхтаје који су одједном заштресли масама и који су са живих бића стили да се преносе на мртве ствари, на пределе и праћевине? Како да се ошине оно шаласање у људима, које је шло од немој животињској стрази до самоубилачкој одушевљења, од најнижих наона крвопиштва и подмукле љачке до највиших подвиги светачкој жртвовања у коме човек превлази себе и додирује за шренућак сфере виших светова са другим законима? Никад то неће моћи бити казано, јер онај ко то сагледа и преживи, тај занем, а мртви ионако не могу да јоворе. То су ствари које се не казују, него заборављају. Јер да се не заборављају, како би се могле понављати? (На Дрини ђурија – Gralis-Korpus-www).

У 22. поглављу подробно је описан тренутак када су Вишеграђани сазнали за атентат. Десило се то на теферичу, који је био као и то лето – пуно радости и ведрине.

На Видовдан приредила су српска друштва, као сваке године, теферич на Мезалину. Ту, на састаницима двеју река, Дрине и Рзава, на зеленој, високој обали под јушним орасима, подишле су шатре у којима се крчило пиће и пред којима су окрштана јаћа на шихој вајри. У хладовини су посedale породике које су изнеле ручак на Мезалин. Исход хладника од свежег прања свирала је већ тромка музика. На ушаданој чистици игра коло још од пре подне. Играју само најмлађи и најдоконији, они који су одмах после службе право из цркве кренули на Мезалин. Прави оштии теферич почеће тек после подне. Али коло је већ живо и запрејано, леише и живље него што ће бити доцније кад навали свети ја стлану да се хваћају и удаће жене и немирени удовци и нејака деца, и кад се све претвори у једну веселу и дуачку али неовезану и нескладну љесу. Ово крајко коло, у ком је више младића него девојака, разирано је и леиш као бачена ниска. Све је око њих у покрећу све се шаласа: ваздух у ритму свирке, јусте круне дрвећа, дели леишнии облаци, дисира вода двеју река. Земља се креће под њима и око њих, а они само настоје да покреће своја тела прилагоде томе оштићем крећању. Младићи су још са друма шрчали да се ухватиш у коло, а девојке би се савлаћивале и стјајале једно време поштаирајући иру, као да одбројавају шактове и чекају на неки тајни ошкучај у себи, а онда би одједном ускакале у коло, мало повијених колена и оборене лаве, као да се жудно бацају у хладну воду. Моћна струја је прелазила из леише земље у разиране ноге и ширила се кроз ланац врелих руку; на том ланцу шресло се коло као једно јединствено биће, запрејано истом крвљу, ношено истим ритмом. Младићи су играли забачене лаве, бледи, немирних ноздрва, а девојке са руменим колућовима крви на лицу, стидно оборених очију, од дојазни да погледом не одају сласи којом их искушава игра (На Дрини ђурија – Gralis-Korpus-www).

Теферич и весело коло прекинули су жандари вијешћу о убиству престолонаследника Франца Фердинанда у Сарајеву. Тако се група половина тога леишег дана, који је шребало да буде свечан и весео, претвори у забуну, оорчење или уилашено иичекивање (На Дрини ђурија – Gralis-Korpus-www). Услиједила је хајка на Србе, вјешања, објава рата Србији. У 23. поглављу описују се гранати-

рања подручја око моста, долазак и одлазак војске, а у 24. приказано је повлачење посљедњих одреда Аустријанца и улазак српске војске.

Занос с почетка љета 1914. појављује се као значајан мотив једне приповијетке, у чији се наслов то и извучено: *Занос и стирадања Томе Галуса* (1931). Радња је и овдје лоцирана на почетак љета 1914:

Пред вече једној од посљедњих дана месеца јула 1914. уловио је Хелголанд у шрићанско пристијаниште. Брод који је долазио из Црвеној мора носио је не само људе и робу нејо и дах и расјоложење шројских крајева. Лука у коју је брод јо вече стијао одговарала је врелином, шаренилом и нарочијом живошћу јошћуно расјоложењу које је брод донео. Било је време дозрелих врућина кад се дан и ноћ јошћово и не разликују, само шћмо месец смени сунце, а у свако доба дана и ноћи јодједнако се ради и шетја, једе и љева. Време кад се о живоићу може јомислићи све, осим да јролази. Време кад јрво јрожђе најрне у јрад и кад кошћица у воћу јочиње да црни. Поверх свеја јоја, јо је био дан уочи објаве рајја Србији (Занос и стирадања Томе Галуса – Gralis-Korpus-www).

У наставку се каже:

Данас, нама који знамо све шћмо се јосле јоја дешавало и дешава, изјледа јошћово невероватино да један човек јјако опако и као у сну јролази јоред дојаја који ће за цео свет и за њеја лично бићи од јресудне важности. Ми данас, расјрзавани и најјаћени свак на свој начин, не можемо више ни да замислимо мир, ведрину и безбрижну слободу с којом је човек још у лејћу јодине 1914. мојао да јушћује и да – живи (Занос и стирадања Томе Галуса – Gralis-Korpus -www).

6. Наша анализа показала је да Иво Андрић доживио и преживио Први свјетски рат као велико искушење и као провјеру физичке и духовне снаге. Та катаклизма дала је, с друге стране, и неисцрпан материјал за умјетничку обраду и обликовање погледа на свијет. Први светски рат је имао великог утицаја на стваралаштво Ива Андрића, па се као мотив нашао у многим његовим дјелима.

ИЗВОРИ:

- Андрић, Иво (1981), *Сабрана дела*, Књ. 1-17: Уредник Вук Крњевић, Београд – Загреб – Сарајево – Љубљана – Скопје – Титоград: Просвета – Младост – Свјетлост – Државна zaloжба Словеније – Мисла – Побједа.
- Андрић, Иво (1994), *Писац јовори својим делом*, Приредио и поговор написао Радован Вучковић, Београд: БИГЗ.
- Gralis-Korpus-www: Gralis-Korpus. <http://glyph.uni-graz.at/cocoon/gralis/andric42-45>. Stanje 10. 5. 2014.

ЛИТЕРАТУРА:

- Димитријевић, Коста (2010³), *Разговори и ћушања Иве Андрића*, Београд: Прометеј.
- Јандрић, Љубо (1982²), *Са Ивом Андрићем*, Сарајево.
- Караулац, Мирослав (1980), *Рани Андрић*, Београд – Сарајево.
- Караулац, Мирослав (2000), *Иво Андрић: Писма (1912–1973)*, Нови Сад: Приватна пошта.
- Marinković, Dušan (1984), *Rano djelo Ive Andrića*, Zagreb: Liber.
- Палавестра, Предраг (1992), *Књижа о Андрићу*, Београд.
- Poljak, Željko (2002), *Hrvatski književnik Ivo Andrić*, Zagreb.
- Поповић, Радован (1992), *Андрићева иријателјства: Биографија нобеловца*, Горњи Милановац – Београд.
- Tošović, Branko (2008), *Der Nobelpreisträger Ivo Andrić in Graz – Nobelovac Ivo Andrić u Gracu*. Graz/Grac – Beograd.
- Tošović, Branko (2009), (Ur.), *Ivo Andrić: Graz – Österreich – Europa / Grac – Austrija – Evropa*. Graz/Grac – Beograd.
- Tošović, Branko (2010a), (Hg./Ur.). *Das Grazer Opus von Ivo Andrić (1923–1924) / Grački opus Iva Andrića (1923–1924)*. Graz/Grac – Beograd.
- Tošović, Branko (2012), „Strane svijeta u Andrićevom životu i stvaralaštvu“. U: Kuzmanović, Rajko (gl. ur.). *Andrić između Istoka i Zapada*, (Naučni skupovi, knj. 12), Banjaluka: Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Odjeljenje književnosti i umjetnosti, 139–166.
- Tošović, Branko (2012), „Bog u Andrićevom stvaralaštvu do 1941. godine“. U: Bošković, Dragan (ur.), *Zbornik sa Šestog međunarodnog skupa: Srpski jezik, književnost, umetnost, knj. 2: Bog*, Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet – Skupština grada Kragujevca, 255–267.
- Tošović, Branko (2011), „Austrougarski period života i stvaralaštva Iva Andrića (1892–1922)“ / „Die k. u. k. Periode in Leben und Schaffen von Ivo Andrić (1892–1922)“ / „Austrougarski period u životu i djelu Iva Andrića (1892–1922)“, Graz – Beograd: Institut für Slawistik der Karl-Franzens-Universität Graz – Beogradska knjiga (Andrić-Initiative: Ivo Andrić im europäischen Kontext – Ivo Andrić u evropskom kontekstu), 47–68.